

QASHQADARYO VOHASIDA JAMOALASHTIRISH SIYOSATINING CHORVACHILIKKA TA'SIRI

Ro'ziboyev Dilshod A'zam o'g'li
Doktorant
Qarshi davlat universiteti
e-mail: drakon929292@bk.ru

Annotasiya: Mazkur maqolada Qashqadaryo vohasida jamolashtirish siyosatining amalga oshirilishi, buning natijasida chorva mollarining sonining keskin qisqarib ketishi, chorvachilik mahsulotlarining kamayishi, yem-xashak jamg'arish rejalarining bajarilmaganligi oqibatida chorva mollarining nobud bo'lishi, shuningdek chorvadorlarning majburan jamolashtirishga qo'shilishi bilan bog'liq masalalar bayon etilgan.

Aytish kerakki, kollektivlashtirish boshlanishida viloyatda bir qator jiddiy xatolarga yo'l qo'yilgan, ayrim hollarda ixtiyoriylikning lenincha tamoyili buzilgan, ayrim kolxozlar shoshqaloqlik bilan tuzilgan, ular o'rtasida zarur tushuntirish ishlari olib borilmagan. Qashqadaryoning chorvachilikda erishgan yutuqlari va jamoalashtirish siyosatining ta'siri, vohada mavjud bo'lgan naslchilik zavodlarining bu davrdagi ahvoli va bu bilan bog'liq masalalari, jamoalashtirish yillarida Qashqadaryo vohasi iqtisodiyotida chorvachilikning o'rni arxiv ma'lumotlari yordamida atroflicha ochib berilgan va muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: ish hayvonlari, kambag'al-batraklar, "boshboshdoqlik", "Qoraqum" qorako'lchilik sovxosi, "yot unsurlar".

ВЛИЯНИЕ ПОЛИТИКИ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ НА ЖИВОТНОВОДСТВО В КАШКАДАРЬИНСКОМ РЕГИОНЕ

Рузибоев Д.А.
Докторант
Каршинский государственный университет

Аннотация: В данной статье изложены вопросы, связанные с реализацией политики коллективизации в Кашкадарьинском регионе, в результате которой произошло резкое сокращение поголовья скота, сокращение продукции животноводства, гибель скота в результате невыполнения планов кормосбережения, а также насильственное присоединение скотоводов к коллективизации.

Надо сказать, что в начале коллективизации в области был допущен ряд серьезных ошибок, в отдельных случаях нарушался ленинский принцип добровольности, наспех создавались отдельные колхозы, между ними не проводилась необходимая разъяснительная работа. Достижения Кашкадарьи в животноводстве и влияние политики коллективизации, состояние существующих в оазисе племенных заводов в этот период и

связанные с этим вопросы, роль животноводства в экономике Кашкадарьи в годы коллективизации подробно раскрыты и обсуждены с помощью архивных данных.

Ключевые слова: рабочие животные, бедняки, «руководство», совхоз «Каракумы», «иностранные элементы».

THE EFFECT OF COUNCILATION POLICY ON LIVESTOCK FARMING IN KASHKADARYA OASIS

Ruziboev Dilshod

Doctoral student

Karshi state university

Abstract: *This article deals with the implementation of collectivization policy in the Kashkadarya oasis, as a result of which the number of livestock was sharply reduced, livestock products decreased, livestock died due to failure to implement fodder accumulation plans, as well as cattle herders were forced to join collectivization. issues are stated. In the article, the role of animal husbandry in the economy of the Kashkadarya oasis during the collectivization years is revealed in detail with the help of archival data.*

It must be said that at the beginning of collectivization, a number of serious mistakes were made in the region, in some cases the Leninist principle of voluntariness was violated, separate collective farms were hastily created, the necessary explanatory work was not carried out between them. Kashkadarya's achievements in animal husbandry and the impact of collectivization policy, the state of breeding plants existing in the oasis during this period and related issues, the role of animal husbandry in the economy of the Kashkadarya oasis during the years of collectivization are disclosed in detail and discussed using archival data.

Key words: *working animals, poor people, "leadership", Karakum State Farm, "foreign elements".*

KIRISH

SSSR Markaziy Ijroiya Qo'mitasi va Xalq Komissarlari Sovetining 1930-yil 1-fevraldagi "O'zbekiston SSRni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorida nazarda tutilgan quloqlarga qarshi favqulodda choralar ko'rdi. Aytish kerakki, kollektivlashtirish boshlanishida viloyatda bir qator jiddiy xatolarga yo'l qo'yilgan, ayrim hollarda ixtiyoriylikning lenincha tamoyili buzilgan, ayrim kolxozlar shoshqaloqlik bilan tuzilgan, ular o'rtasida zarur tushuntirish ishlari olib borilmagan. Ayrim qishloq, tuman va hatto viloyat sovetlarida quloqlar, burjua millatchilari faoliyat ko'rsatgan. Ayrim partiya, sovet, komsomol va kasaba uyushmalari xodimlari jamoalashtirishning mohiyati va maqsadini noto'g'ri tushunib, qishloqda partiya yo'nalishini buzib ko'rsatganlar tomonidan ham kollektivlashtirishga katta zarar yetkazildi. Qashqadaryo kambag'al dehqonlarining I qurultoyining (1930-yil may) so'zma-so'z ma'ruzasida ham o'lkani uzluksiz kollektivlashtirish yo'nalishlaridagi alohida muvaffaqiyatlar haqida so'z boradi. Bu

holat jamoa ishtirokchilari va rahbarlarining biz bilan bo‘lgan suhbatida ham tasdiqlandi. To‘liq kollektivlashtirishga o‘tishi bilan Qashqadaryoda kolxoz harakatining sur‘ati tezlashdi. 1929-yil noyabr oyida Butunittifoq Bolsheviklar Kommunistik partiyasi Markaziy Qo‘mitasining Plenumi qishloqqa proletar qattiqqo‘lligi va yetarli tashkiliy jihatdan kamida 25 ming nafar ishchini ishga yuborish to‘g‘risida qaror qabul qildi. Partiyaning murojaatiga javoban ishchilar sinfi qishloq va qishloq xo‘jaligi jamoalarini sotsialistik qayta qurishga ko‘maklashish maqsadida “Mehnatkashlarning birlashgan ixtiyoriy jamiyatini” tuzdi. Mamlakatning sanoat markazlari mehnatkashlari qishloqqa eng tajribali faollarni yuborishga qaror qildilar. Qashqadaryo viloyatiga birinchi 28 nafar kishi, 1930-yil 7-11-fevralda ikkinchi 45 nafar kishi, 1930-yil 15-martda uchinchi 67 nafar kishi 1930-yil dekabrda yetib keldi. 25 ming nafar mehnatkash partiya va hukumat ishonchini to‘la oqladi. Ular mehnatkash dehqonlar o‘rtasida nafaqat keng madaniy-ma‘rifiy ishlar olib bordilar, balki qishloqning dehqon-kambag‘al va o‘rta dehqon ommasining quloqlarga qarshi, kolxoz tuzumining g‘alabasi uchun kurashining tashkilotchilariga aylandilar. Qashqadaryoda qishloq xo‘jaligini sotsialistik tarzda qayta qurishda amaliy yordam ko‘rsatish maqsadida Moskva viloyati sanoat korxonalarini u yerga 8 nafar partiya xodimlarini yubordilar. SSSRda qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish tarixini o‘rganish, bu “iqtisodiy munosabatlarda, butun dunyoda katta inqilobni anglatardi. O‘zbekistonda kolxoz harakati tarixini o‘rganishda ham sezilarli yutuqlarga erishildi. Biroq O‘zSSRning ayrim viloyatlarida qishloq xo‘jaligini kollektivlashtirish tarixi hali yetarlicha o‘rganilmagan. Xususan, O‘zbekiston SSRning sobiq Qashqadaryo viloyati viloyatlarida qishloq xo‘jaligini sotsialistik tarzda o‘zgartirish tarixi juda kam yoritilgan. Shu munosabat bilan biz bu yerda 1929-1932 yillarda Qashqadaryo viloyatlarida qishloq xo‘jaligini ommaviy va to‘liq kollektivlashtirishning asosiy nuqtalari va xususiyatlariga to‘xtalib o‘tmoqchimiz. Qashqadaryo viloyatida qishloq xo‘jaligini sotsialistik tarzda qayta qurish juda o‘ziga xos va og‘ir sharoitlarda kechdi, bu esa kollektivlashtirishni amalga oshirishda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqardi. Birinchidan, to‘liq kollektivlashtirish boshlanishiga kelib, u yerda sanoat yo‘qligi sababli mintaqada proletar kadrlar yo‘q edi. Ikkinchidan, kolxoz qurilishining rivojlanishiga sovxozlar kabi muhim ta‘sir ko‘rsatuvchi omil yo‘q edi. Uchinchidan, yuqori intensiv paxta xo‘jaliklari bilan bir qatorda yirik ishlarning aksariyati qoralama hayvonlar yordamida eski ibtidoiy asboblardan bilan amalga oshirildi. To‘rtinchidan, 1929-yil oxiriga kelib, ishlovchi qoramol birligiga o‘rtacha 5,5 gektar sug‘oriladigan va 0,3 gektar lalmi yer to‘g‘ri keldi. Beshinchidan, bu hudud qishloq xo‘jaligining barcha sohalari bo‘yicha mutaxassislariga ayniqsa muhtoj edi. Yuqoridagilarni inobatga olib, Qashqadaryo vohasida jamoalashtirish

siyosatining chorvachilikda tutgan o'rnini ilmiy tadqiq etish bugungi kundagi dolzarb masalalardan biridir.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

O'zbekiston SSR tashkil etilgan vaqtda 1924-1925 yillarda mintaqada chorvachilik qiyin ahvolda bo'lib, jumladan, qorako'l qo'ylarining soni 600-700 boshga tushib, qorako'l teri ishlab chiqarish va uning eksporti keskin kamaygan[1]. 1927-yilning chorvachilik uchun ob-havoning noqulay kelishi tufayli xo'jaliklar qiyin ahvolda qolgan. Qurg'oqchilik davrida yaylovlarda o'tloq yo'qligi sababli yilning may va iyun oylaridan boshlab Beshkent va Koson tumalaridagi cho'ponlar qo'ylarini boshqa hududlarga sero't yaylovlarga olib borib boqildi. Cho'ponlar qo'ylarini Kitob, Shahrisabz, Chiroqchi, Samarqand, Surxondaryo hududlari yaylovlariga olib borib boqishgan. Qolaversa, yem-xashak tanqisligi, qo'ylar orasida teri va o'pka kasalligi tufayli ko'plab qo'ylar nobud bo'lgan. Umuman, 1924-1925 yillarda Qashqadaryo viloyatida jami 74200 bosh qo'y nobud bo'lib, 50000 bosh Koson tumaniga, 12000 bosh Chiroqchi, 8000 bosh G'uzor, 3600 bosh Tangriharam (Dehqonobod) tumani hisobiga to'g'ri kelgan[2]. Qashqadaryo viloyatida yer-suv islohoti va undan keyingi yillarda amalga oshirilgan jamoalashtirish siyosati natijasida 1217 ta yirik xo'jaliklar va 972 ta quloq xo'jaliklari tugatilgan[3]. Ulardan 339 tasi (42 foiz) yirik yer egalari, 195 tasi (24 foiz) amaldorlar, 174 tasi (21 foiz) din peshvolari, 53 tasi (6 foiz) savdogarlar, 41 tasi (5 foiz) ijarachilar edi. Mulkdorlardan 1001 bosh ot, 1194 bosh ish hayvonlari, 274 bosh tuya tortib olingan. Umuman, mulkdorlardan 25082 gektar suvli va 7000 gektar lalmi yerlar 7175 nafar kambag'al-batralarga bo'lib berilgan[4]. Demak, sovet davlati jamoalashtirish natijasida xalqdan juda katta miqdordagi yer maydonlari va mol-mulkklarini hech bir to'lovlarsiz talonchilik yo'li bilan tortib olgan. Shu davrda ya'ni 1928-yilning 26-noyabrida Koson tumanida chorvachilikka ixtisoslashgan "Muborak" sovxoz tashkil qilinadi[5]. Sovxoz "Qoraqum" hamda "Qizilqum" cho'llarining janubiy chegarasidagi "O'rtacho'l" yaylovida joylashgan edi. Xo'jalikning chorva mollari Sardor Jabi, Hayit Navbatov, Niyozxon Budiyev kabi boylarning qo'y podalari hisobiga shakllantirilgan. Bundan tashqari Choriqul boydan jamoalashtirish natijasida 1200 bosh qo'y tortib olingan[6]. Demak, chorvachilik sohasida ham sovet xo'jaliklarini shakllantirishda xususiy shaxslar mulkini tortib olishdan foydalanilgan. Sovet hukumati 1930-yilga keng xalq ommasining sotsializm tomonga o'tishidagi hal qiluvchi yil sifatida qaradi. Buni chorvachilik mahsulotlari yetishtirishi misolida ham ko'rish mumkin. 1929-yili viloyatda 722460 dona qorako'l teri davlatga topshirilgan bo'lsa[7], 1930-yili 944778 dona teri topshirildi[8]. Demak, raqamlar tahlili shundan dalolat beradi-ki, oddiy kambag'al-batralar va o'rtahol dehqonlar orasida sovet hukumati tomonidan olib borilgan targ'ibot ishlari ular foydasiga vaziyatning o'zgarishiga olib kelgan.

1931-1933 yillari “Muborak” sovxozidan “Nishon”, “Qoraqum”, “Tallimarjon”, “Ko‘kdala”, “Qizil chorvador”, “Kirov” nomli, “Qarnob”, “Ulus” va “G‘uzor” kabi chorvachilik xo‘jaliklari ajralib chiqdi. Chorvachilik xo‘jaliklarining ham iqtisodiy ahvoli og‘ir edi. Shu bois ular davlat rejasini bajara olmagan. Masalan, Beshkent qo‘ychilik shirkati rejadagi 25 ming dona qorako‘l terisi o‘rniga 19416 dona qorako‘l teri yetishtirgan[9]. Tayyorlangan qorako‘l terilarining sifati ham talabga javob bermadi[10]. Chorvachilik sovxozlarida “boshboshdoqlik” hukm surar edi. Chorva mollarini hisob-kitob qilish ishlarining yuritilmasligi oqibatida o‘zboshimchalik bilan so‘yish, o‘g‘irlik avj olgan edi. Masalan, Dehqonobod tuman xo‘jaliklarida 1931-yil iyun oyida 1563 bosh qo‘y o‘g‘irib ketilgan. Chorva mollarini xo‘jalikdan xo‘jalikka o‘tkazishda hujjatlashtirish ishlari yuritilmaganligi bois ko‘p qo‘ylar yo‘q bo‘lib ketgan[11]. Umuman, bu davrda turli sabablarga ko‘ra chorva mollari soni qisqarib borgan. Sovet hukumati chorva sonini ko‘paytirish, ularga yem-xashak tayyorlash ishlarini yaxshilash borasida hali yetarli tajribaga ega emas edi. 1937-yil qurg‘oqchilik kelganligi tufayli, chorvachilik jiddiy zarar ko‘rgan. Shu yili yaylovlarda o‘t o‘smaganligi tufayli qo‘ylarni boqish ancha qiyinlashgan. Masalan, “Muborak” sovxozida 1937-yilda 1500 boshga yaqin qo‘ylar qirilib ketgan. Chiroqchi tumanidagi Sho‘rquduq, Kichikbuloq, Torjilg‘a qishloq hududlaridagi mazkur yaylov yerlar sovxoz qo‘ylari uchun foydalanishga berildi. Torjilg‘a yerlarida 56 ming bosh, Sho‘rquduqda 41 ming bosh qo‘y boqilgan[12]. Shu yo‘l bilan chorva sonini saqlab qolish va ko‘paytirishga harakat qilingan. Ammo bu tadbir ham chorva sonini ko‘paytirish uchun yetarli emas edi. Qurg‘oqchilik kelgan yillari yaylovlarning bo‘shab qolishi xo‘jaliklar uchun haqiqiy ofat bo‘lgan. O‘zbekistonda chorvador xo‘jaliklarida jamoalashtirish bo‘yicha ham qat‘iy ko‘rsatmalar ishlab chiqilgan edi. O‘zSSR Xalq Komissarlari Soveti va O‘z KP(b) Markaziy Komiteti chorvachilik bo‘yicha komissiyasining 1931-yil 4-apreldagi yig‘ilishida chorvador quloq xo‘jaliklariga tegishli bo‘lgan chorvalarni musodara qilish bo‘yicha ko‘rsatma belgilangan. Hujjatda respublikadagi 22 chorvador tumandan jami 1 million 724 ming 400 bosh chorva mollarini musodara qilib jamoa xo‘jaliklariga topshirish belgilangan[13]. Qashqadaryo okrugining Koson tumanida 1931-yilning 17-21 may kunlari 113 ta “quloq” xo‘jaligidan 13581 bosh qorako‘l qo‘yi, 1337 bosh qo‘zi, 181 bosh tuya, 76 bosh eshak va 8 bosh ot musodara qilingan. Xo‘jalik a‘zolari esa surgun qilinadi[13]. 1931-yilning 10-mayida Chiroqchi tumanida 490 bosh qorako‘l qo‘yiga ega bo‘lgan 7 ta quloq xo‘jaligi aniqlanib, ularga tegishli 207 bosh qorako‘l qo‘ylari musodara qilindi. G‘uzor tumanida 1931 yil mayda 23 ta quloq xo‘jaligidan 2108 bosh qorako‘l qo‘yi, 288 bosh qo‘zi, 208 bosh bo‘rdoqi qo‘y, 158 bosh echki tortib olingan[14]. Aholidan chorva mollarining sovet hukumati tomonidan majburlab tortib olinishi respublika miqyosida chorva mollarining keskin qisqarishiga sabab bo‘lgan. Masalan, 1929-1930 yillarda Qashqadaryo viloyati G‘uzor tumanida yirik

chorva mollari 38,8 foizga qisqarib ketgan. Dehqonlar chorva mollarni parvarishlash va ko'paytirish tadbirlarini olib bormadi. Kambag'al batraklar yana qaytib boylar qo'liga xizmatga o'ta boshladi. Respublikaning chorvador hududlarida quloq xo'jaliklariga tegishli chorva hayvonlarini musodara qilib olishga doir ko'rsatmasida mavjud chorvador xo'jaliklarning 2 foizidan ortiq bo'lmagan qismini quloq xo'jaligi sifatida tugatish ko'zda tutilgan edi. Biroq amalda quloq qilingan xo'jaliklar soni bu miqdordan ancha oshib ketgan. Ba'zi hollarda o'rtahol toifaga mansub xo'jaliklar ham quloq xo'jaligi sifatida tugatib yuborilgan. Masalan, Koson tumanida 800-500 bosh qo'yga ega bo'lgan xo'jaliklar bilan bir qatorda atigi 30-40 ta qo'yi bor xo'jaliklar ham surgun qilib yuborilgan[15]. Yangi tashkil etilgan sovxozlarda ham ahvol og'irligi, tez-tez norozilik chiqishlari bo'lib turgan. G'uzor rayonida tashkil etilgan "Yakkabog'" sovxozida ishchilari bir necha oylab maosh olmagan. Sovxoz direktori Oamko ismli kishi bo'lib, u ko'p vaqtini spirtli ichimlik ichish bilan o'tkazib, haftalab idoraga kelmagan. Yoki "Qoraqum" qorako'lchilik sovxozida ahvol bundan ham og'ir bo'lib, cho'ponlardan ikki nafari quduqqa tushib halok bo'ladi. 523-sovxozda 3269 bosh qoramol bo'lib, yem-xashak yetishmasligi sabab 186 bosh mol nobud bo'lib, 113 boshi so'yilgan. Sovxoz ishchilariga maosh va non berilmagan. Ular bir necha kunlab och qolishgan va shu ahvolda ularni ishlashga majbur qilishgan. Sovxoz direktori Yermashkin bu muammolar bilan qiziqmagan. Hamma aybni "yot unsurlar" zimmasiga yuklagan[16]. Shuningdek, viloyatdagi "Muborak" qorako'lchilik sovxozida (direktori M.S.Bodborodov), G'uzor qorako'lchilik sovxozida (direktori I.B.Akimov) Koson tumanida "Qoraqum" sovxozida (direktori Manjjurin) Behbudiy (Qarshi) tumanidan "Nishon" qorako'lchilik sovxozida (direktori Yozhuzoq Shodiyev), Yakkabog' tumanidagi go'sht yetishtirishga ixtisoslashtirilgan 528-sonli sovxoz (direktori I.N.Rimoshenko), sovxozlarida ham ahvol maqtanarli darajada emas edi. Yuqoridagi tahlillar shundan dalolat beradiki, sovxozlarda, asosan mahalliy millat vakillari yashasada, xo'jaliklarga ruslar rahbarlik qilgan[17]. Qashqadaryo viloyatida joylashgan kolxozlar va ulardagi chorva mollari haqidagi ma'lumot. (1929-yil 1-yanvar holatiga ko'ra[18])

Tumanlar	Kolxozlar soni	Kolxozlardagi ish hayvonlarining soni (bosh hisobida)			
		Otlar	Yirik shoxli chorva mollari	Tuyalar	Jami
Beshkent	2	-	4	-	4
Kitob	8	27	45	-	72
Koson	11	40	24	42	106
Qarshi	4	16	22	-	28
G'uzor	3	20	4	-	24
Yakkabog'	7	44	41	-	85
Shahrisabz	10	66	71	-	137
Jami	45	216	211	42	466

Ko'p yillar Qashqadaryo viloyatiga rahbarlik qilgan A.A.Saidxonov ham gazeta sahifalarida qattiq tanqid qilingan. "Qashqadaryoda burjua-millatchilar to'dasi" mavzusidagi maqolada shunday satrlar bor: "Qashqadaryo viloyat partiya qo'mitasining sobiq birinchi kotibi, hozirda fosh etilgan xalq dushmani Abbosxon Saidxonov burjua-millatchi to'da Ikromov, Ismoilov, Boltaboyevlarning to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatmalari asosida Qashqadaryo jamoa xo'jaliklarida zararkunandalikni tashkil etgan". Shuningdek, maqolada viloyatda gektar boshiga 60 kg, urug' o'rniga 10-15 kg sepilganligi, Koson va Chiroqchi tumanlarida 300-400 ga, yer maydonlariga ekin ekilmay qolganligi mehnat kuni ko'rsatkichining pastligi, yem-xashak tanqisligidan chorvaning qirilishi, xususan, Beshkent tumanida 589 bosh, Chiroqchi tumanida 700 bosh ot qirilganligi, viloyat ijroiya qo'mitasiga yuborilgan 259 ta ariza ko'rib chiqilmaganligi kabi masalalar tanqid qilinadi[19]. VKP (b) MK va Ittifoq hukumatining 1935-yil fevralda bo'lib o'tgan ilg'or kolxozchilarning II Butunittifoq syezdida kolxoz Nizomi (Ustavi) qabul qilingan. Nizomda kolxozchining oilasi o'z uyiga, xo'jalik qurilishiga, chorvasiga, parrandasiga, qishloq xo'jaligi kichik jihoziga, asbob-uskunalariga ega bo'lish huquqiga ega ekanliklari qayd etilgan[20]. Nizomga muvofiq, 1936-yili Qashqadaryo vohasi kolxozchilarning oilalari davlatdan 28462 bosh qo'y oladi. Bu chorva mollari asosan Chiroqchi va Shahrisabz tumani kolxozchilariga tarqatib berildi[21]. Bu esa chorvachilik sohasini bir qadar rivojlantirdi.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, jamoalashtirish natijasida Qashqadaryo vohasida chorvachilik sohasi rivojlanmasdan orqaga ketdi. Bu esa sohadan daromad topadigan chorvador qatlamning qashshoqlashuviga sabab bo'ldi.

ADABIYOTLAR:

1. Ruziboev Dilshod Azam ugli. STATE OF LIVESTOCK BREEDING IN UZBEKISTAN IN THE PERIOD UNTIL THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY // ORIENSS. 2022. #3.
2. Ruziboev Dilshod Azam ugli. THE ROLE OF ANIMAL BREEDING IN THE ECONOMIC LIFE OF KASHKADARYA REGION AND THE ANIMAL FEED POLICY OF THE SOVIET AUTHORITY // ORIENSS. 2022. No. 11.
3. Ruziboev, D. A. (2021, November). CHANGES IN LIVESTOCK FARMING IN UZBEKISTAN IN 1946-1953 AND THEIR SPECIFIC CHARACTERISTICS. In International journal of conference series on education and social sciences (Online) (Vol. 1, No. 2).
4. Всесоюзный научно-исследовательский институт каракулеводства. – М., 1975. – С. 8-10.
5. O'zMA, R-91-fond, 2-ro'yxat, 160- ish, 315-343-varaqlar
6. QVDA, 81-fond, 2-ro'yxat, 112-ish, 229-varaq

7. Подготовка условий сплошной коллективизации в Узбекистане (1927-1929 гг.). С. 99-100.
8. 50 лет Всесоюзному научно-исследовательскому институту каракулеводства (Исторический очерк). – Ташкент.: Фан, 1980. – С.4
9. O‘zbekiston kolhoz va sovxozlari tarixi. III-kitob. –Т.: O‘zbekiston. 1872, -B.536-538
10. O‘zMA, R-473-fond, 8-ro‘yxat, 118-ish, 7-8-varaqlar.
11. O‘zMA, R-473-fond, 8-ro‘yxat, 342-ish, 30-varaq.
12. O‘zMA, R-91-fond, 1-ro‘yxat, 173- ish, 101-132-varaqlar.
13. O‘zMA, R-91-fond, 2-ro‘yxat, 160-ish, 343-varaq.
14. O‘zMA, R-837-fond, 9-ro‘yxat, 630-ish, 309-310 varaqlar
15. O‘zR PDAQVF, 34-fond, 1-ro‘yxat, 17-ish, 30-36-varaqlar.
16. O‘zMA, 837-fond, 26-ro‘yxat, 340-ish, 14-varaq.
17. O‘zMA, 837-fond, 26-ro‘yxat, 340-ish, 15-varaq.
18. O‘zMA, 837-fond, 26-ro‘yxat, 340-ish, 684-varaq
19. Abdullayev M.F. Mirzarahmatova M., O‘zbekistonning chorvador rayonlarida “Quloqlashtirish” siyosatining o‘tkazilishi”, “O‘zbek davlatchiligi va madaniyati tarixida Janubiy O‘zbekistonning o‘rni” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari.– Qarshi, 2011.– B.115-118
20. O‘zRPDAQVF, 34-fond, 1-ro‘yxat, 877-ish, 134-varaq.
21. O‘zRPDAQVF, 34-fond, 1-ro‘yxat, 1018-ish, 7-varaq, 1066-ish, 7-varaq
22. Чориев, С.А., Рустамов, Р.Р. ДУНЁ ТАРФИБОТ СИСТЕМАСИ ЭВОЛЮЦИЯСИ // ORIENSS. 2022. №5-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dunyo-tar-ibot-sistemasi-evolyutsiyasi> (дата обращения: 22.01.2024).
23. Рустамов Р. Р., Тураева С. Х. Виды пропаганды, ее цели и задачи //Вестник науки. – 2020. – Т. 5. – №. 11. – С. 58-62.
24. Mamasaliev M. M. Philosophical and Moral Aspects of Amir Temur's Foreign Policy //Miasto Przyszłości. – 2023. – Т. 35. – С. 210-215.
25. Мамасалиев М. АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР //Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 4. – С. 170-175.